

Την εργασία που ακολουθεί την παρουσίασα στο θεωρητικό μέρος του ετήσιου σεμιναρίου «Δυναμική των ομάδων και ανθρώπινες σχέσεις» στον Ελληνικό Οργανισμό Ψυχοθεραπείας και Παιδείας στην Ομαδική Ανάλυση (HOPE in GA).

18/02/2008

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Υπάρχουν διάφορες θεωρίες για την εξέλιξη του θεσμού της οικογένειας.

Αναφέρονται κάποιες: σαν ένας φυσικός οργανισμός υπήρξε αυτόματα, προϋπήρξε των ομάδων (Komte) ενώ συμπληρώνεται από τη θεωρία που πρεσβεύει ότι αποτελούσε πάντα το βασικό κύτταρο της κοινωνίας.

Μια άλλη θεωρία από τον Durkheim αναφέρει ότι η οικογένεια είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής οργάνωσης και μελετώντας την εξέλιξη του θεσμού ότι η αρχικά ιδιωτική υπόθεση μετατράπηκε με τον καιρό σε κοινωνική με επικύρωση από κάποιας μορφής εξουσίας. Ο Morgan υποστήριξε ότι η οικογένεια εξελίχθηκε από μια απόλυτη σεξουαλική ελευθερομιξία στη σημερινή πολιτισμένη μονογαμική ένωση. Η εμφάνιση της πατριαρχίας δηλαδή την οργάνωση ενός αριθμού ελεύθερων και ανελεύθερων προσώπων κάτω από την πατρική εξουσία του αρχηγού της οικογένειας συνυπάρχει με τη δουλεία και την ιδιοκτησία.

Το δομολειτουργικό μοντέλο θεωρεί την οικογένεια, που αποτελείται από άτομα με θέσεις και ρόλους μέσα στην οικογένεια και την κοινωνία, συστατικό του συνολικού κοινωνικού συστήματος, το οποίο με τις λειτουργίες του συντελεί στη διατήρηση του οικογενειακού και του κοινωνικού συστήματος. Οι λειτουργίες της οικογένειας σταδιακά περιορίζονται και μεταφέρονται σε νέες κοινωνικές δομές. Οι υποστηρικτές βασίζονται στην σύγχρονη αμερικανική μεσοαστική οικογένεια και την βλέπουν σαν ένα υποσύστημα που επιτρέπει την γεωγραφική, κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα των μελών της για την προσαρμογή στην εκτεταμένη και ανταγωνιστική αγορά εργασίας.

Άλλοι θεωρητικοί ισχυρίζονται ότι η βιομηχανική και τεχνολογική εξέλιξη άλλαξαν και τη μορφή της οικογένειας, η οποία αποκόπηκε από τη συγγενική της ομάδα και τείνει να γίνει πυρηνική δηλαδή να αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά.

Είναι ένα συστατικό του κοινωνικού μας συστήματος που συνδυάζει τα χαρακτηριστικά ενός θεσμού και μιας ομάδας και θεμελιώνεται τόσο λόγω των κανόνων όσο και των ψυχολογικών αναγκών και των θεσμών (Michel).

Ο Hofstatter συνδέει την εξέλιξη της οικογένειας με τα ένστικτα. Κάνει λόγο για ένστικτο της οικογένειας το οποίο έχει να κάνει με την αναπαραγωγή και τη φροντίδα των παιδιών. Η οικογένεια λοιπόν χαρακτηρίζεται σαν αναγκαία προϋπόθεση της ανθρώπινης ομοιόστασης. Ο ίδιος θεωρητικός συνεχίζει ότι πρόκειται για ένα ασταθές δημιούργημα, που φτιάχνεται κάτω από την έξαψη των αισθημάτων και χάνει κάθε νόημα όταν αυτά εξασθενίσουν και έρχονται τότε άλλες κοινωνικές δομές να το ενισχύσουν και να επιβάλουν τη συνέχισή της.

Και ο Γεώργας συμφωνεί ότι η αλλαγή του τρόπου εργασίας σήμερα επέδρασε στη λειτουργικότητα της οικογένειας και την εξαφάνιση της εκτεταμένης της μορφής και την αντικατάσταση από την πυρηνική, ξεκομμένη από το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον.

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι όλες οι θεωρίες συμφωνούν πως η οικογένεια εξελίχθηκε από τις απλές μορφές σε πιο σύνθετες, από την εκτεταμένη στην πυρηνική και στον περιορισμό των λειτουργιών σήμερα, οι οποίες γίνονται από άλλους οργανωμένους κοινωνικούς θεσμούς, όπως το σχολείο, δικαιοσύνη, εκκλησία.

Σε ότι αφορά τη δομή μιας οικογένειας διακρίνουμε τρεις περιπτώσεις: μονογαμικές, πολυγαμικές και μονογονεϊκές. Οι μονογαμικές αποτελούνται από τους δυο συζύγους και τα παιδιά και ίσως και κάποιους στενούς συγγενείς. Οι πολυγαμικές συνηθισμένη μορφή είναι η πολυγυνία, δηλαδή η ένωση και η συγκατοίκηση ενός άνδρα με πολλές γυναίκες. Τέλος έχει αρχίσει και εξαπλώνεται πολύ τα τελευταία χρόνια η μονογονεϊκή (ένας γονιός με τη φροντίδα των παιδιών λόγω διαζυγίου ή γέννηση εξώγαμων παιδιών).

Η σημερινή μορφή της οικογένειας έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Εκτείνεται κάθετα παρά οριζόντια, σαν αποτέλεσμα τόσο της πρωτοφανούς αύξησης της μέσης διάρκειας ζωής όσο και της δραματικής μείωσης των γεννήσεων.
- Βασίζεται όλο και λιγότερο στο γάμο. Αυξάνονται ραγδαία οι γεννήσεις εκτός γάμου και οι μονογονεϊκές οικογένειες όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

- Εξαρτάται όλο και περισσότερο από το κράτος, τις πολιτικές και τις υπηρεσίες.
- Εξαρτάται από την οικονομική δραστηριότητα και των δυο συντρόφων με την αύξηση του ποσοστού εργασίας των γυναικών. Η εξέλιξη αυτή διαφοροποιεί και τους ρόλους μέσα στην οικογένεια.
- Χαρακτηρίζεται από μια αύξουσα αυτονόμηση από την ευρύτερη οικογενειακή ομάδα αλλά και μια τάση αυτονόμησης των μελών της.

Η κατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια είναι ένα σημαντικό διαφοροποιητικό στοιχείο γιατί επηρεάζει τη συμπεριφορά των μελών και τις σχέσεις μεταξύ τους. Η κατανομή διαμορφώνεται ανάμεσα σε δυο πόλους ανάλογα με το ποιός γονέας κυριαρχεί μέσα στην οικογένεια και μπορεί να χαρακτηριστεί πατριαρχική, μητριαρχική ή ενδιάμεση. Η κατανομή των ρόλων έχει μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών.

Σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς διακρίνουμε πέντε διαφορετικές οικογενειακές δομές.

- Την πατριαρχική με κυρίαρχο τον πατέρα.
- Την πατροκεντρική με μικρότερη διαφοροποίηση ρόλων πατέρα - μητέρας.
- Την εξισωτική με εναλλασόμενους ρόλους.
- Τη μητροκεντρική.
- Τη μητριαρχική που κυριαρχεί η μητέρα.

Γενικά η παραδοσιακή κατανομή των ρόλων αντιμετωπίζεται θετικά και έχει καταδειχθεί ότι έχει τις περισσότερες θετικές επιδράσεις στα παιδιά.

Μια πολύ σημαντική παρατήρηση είναι ότι στις σύγχρονες οικογένειες το παιδί απέκτησε πρωταγωνιστικό ρόλο και οι σύζυγοι που αποφασίζουν να ζήσουν μαζί εναποθέτουν τις επιδιώξεις ζωής και τις προσδοκίες επάνω στα παιδιά τους. Οι ρόλοι μοιραία διαφοροποιούνται από τη δεδομένη πλέον έξοδο της γυναίκας από το σπίτι προκειμένου να εργαστεί. Συνυπάρχει το παλιό με το καινούριο. Η γυναίκα έχει αναλάβει καινούριες υποχρεώσεις, ενώ διατηρεί και τον παραδοσιακό της ρόλο στο σπίτι. Αντίθετα ο άνδρας συνεχίζει να στηρίζει οικονομικά την οικογένεια αλλά δεν συμμετέχει σε περαιτέρω δραστηριότητες της οικογενειακής ζωής. Ήδη, παρατηρούνται έντονες οι επιπτώσεις από τις παραπάνω κοινωνικές εξελίξεις στο

θεσμό: επιθετικότητα, απείθεια, έλλειψη εμπιστοσύνης στον εαυτό, αναζήτηση νοήματος και σταθερότητας στη ζωή (Γεώργας).

Πάντως όποια μορφή και δομή και αν έχει λάβει η οικογένεια δεν παύει να είναι ένας θεσμός που παρέχει τις περισσότερες δυνατότητες και τις καλύτερες συνθήκες για το μέγαλωμα ενός παιδιού.

Περνάμε λοιπόν στους σκοπούς και τις λειτουργίες της οικογένειας. Είναι κοινωνικοί, βιολογικοί και ψυχολογικοί. Σύμφωνα με τον Ackerman είναι οι παρακάτω έξι:

- Παροχή τροφής, στέγης και άλλων υλικών αγαθών για τη διατήρηση της ζωής και την προστασία των μελών από εξωτερικούς κινδύνους.
- Παροχή κοινωνικής συντροφικότητας, που είναι το υπόβαθρο για τις συναισθηματικές σχέσεις της οικογένειας.
- Παροχή δυνατοτήτων για την ανάπτυξη προσωπικής ταυτότητας συνδεδεμένης με την οικογενειακή ταυτότητα. Το αίσθημα ταυτότητας είναι απαραίτητο για την αντιμετώπιση καινούριων εμπειριών και τη δημιουργία νέων δεσμών.
- Δημιουργία σεξουαλικών προτύπων και ρόλων, που προετοιμάζουν το δρόμο για τη σεξουαλική ωρίμανση και ικανοποίηση.
- Κοινωνικοποίηση των παιδιών με την εκπαίδευσή τους σε κοινωνικούς ρόλους και την προετοιμασία τους για την αποδοχή κοινωνικών ευθυνών.
- Καλλιέργεια κοινωνικών γνώσεων και υποστήριξη της δημιουργικότητας και των πρωτοβουλιών κάθε μέλους.

Αποτελεί γενική παραδοχή ότι η οικογένεια είναι και λειτουργεί ως μια μικρή ομάδα με τρία τουλάχιστον μέλη, τα οποία αλληλεπιδρούν και αλληλοεξαρτώνται κοινωνικά και ψυχολογικά για την ικανοποίηση αναγκών, την επίτευξη κοινών στόχων ή τη συναινετική επικύρωση στάσεων και αξιών (Turner). Οι σκοποί και η λειτουργία της οικογένειας προσδιορίζουν και σφραγίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων μέσα στην κοινωνία.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση του Τσαούση ότι καθώς μεταβάλλεται η κοινωνία σε πιο σύνθετες μορφές και πιο πολύπλοκες οργανώσεις αφαιρεί από την οικογένεια κάποιες λειτουργίες που μεταφέρονται σε εξειδικευμένους θεσμούς.

Πρώτες λειτουργίες που αφαιρέθηκαν ήταν η πολιτική και θρησκευτική. Έπειτα η παραγωγική, η κοινωνικοποιητική, η εκπαιδευτική, η προστατευτική οι οποίες ανατέθηκαν σε εξειδικευμένους ευρύτερους κοινωνικούς θεσμούς. Η οικογένεια ωστόσο εξακολουθεί να διατηρεί μεγάλο μέρος από τις λειτουργίες της, έστω αν δεν τις εξασκεί επίσημα (κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση των παιδιών).

Ο De Singly αναφέρει ότι η κλασική οικογένεια έχει τρεις λειτουργίες να επιτελέσει: συνεισφέρει στην κοινωνική τάξη μεταξύ των γενεών. Ήταν ένας χώρος αλληλεγγύης και υποστήριξης. Τέλος ήταν ένας χώρος μεταβίβασης ηθικών αξιών. Οι δυο λειτουργίες συνεχίζουν ως είχαν. Το περιεχόμενο της τρίτης λειτουργίας συνεχίζει, έχει αλλάξει. Πέρασε από τη μεταβίβαση των ηθικών αξιών στην προσοχή, η οποία αποδίδεται στο κάθε μέλος της οικογένειας, δηλαδή από ένα ηθικό επίπεδο σε ένα ψυχολογικό. Έτσι δεν γίνεται λόγος για έκπτωση της οικογένειας συνολικά αλλά σε μια από τις λειτουργίες της μεμονωμένα.

Στη μεταβιομηχανική εποχή που διανύουμε έχουν διαφοροποιηθεί οι επιδιώξεις της οικογένειας και της κοινωνίας που έμμεσα επιβάλλει τις αξίες της μέσα από τη διαμόρφωση της οικογένειας. Έτσι, μπορεί να οριστεί ότι είναι να παραδώσει στην κοινωνία συγκροτημένα άτομα, που αντί να αυξάνουν τη σύγχυση να συμβάλλουν στη λειτουργικότητα των κοινωνικών ομάδων που θα ενταχθούν σε αντίθεση με την βιομηχανική εποχή που ήταν να παραδώσει έναν εκπαιδευμένο εργάτη μέλος που θα αναπαραχθεί για να αυξηθεί και να συντηρηθεί η βιομηχανική παραγωγή.

Φυσικά αυτό δεν πραγματώνεται αφού υπάρχουν αντιφάσεις και αντινομίες σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα και ο θεσμός της οικογένειας δεν αποτελεί εξαίρεση.

Κύρια χαρακτηριστικά των "υγιών οικογενειών"

- Διασυνδεδετική διάθεση στις ανθρώπινες επαφές: ανοιχτές, φιλικές με βασική εμπιστοσύνη
- Σεβασμός στο ξεχωριστό, την ιδιαιτερότητα, την αυτονομία και την ιδιωτική ζωή
- Ανοιχτή, σαφής και ειλικρινής επικοινωνία
- Συμμαχία των γονέων, ισοτιμία ισχύος και δυνατότητας ελέγχου και αποφάσεων

Κύρια χαρακτηριστικά των "υγιών οικογενειών"

- Εύκαμπτος έλεγχος, μέσω διαπραγματεύσεων, στα πλαίσια της αποδοχής της βασικής ιεραρχίας γονέα – παιδιού
- Αυθόρμητη διάδραση και χιούμορ
- Υψηλά επίπεδα πρωτοβουλίας
- Ενθαρρύνονται η διαφορετικότητα και η μοναδικότητα και εκτιμώνται οι ζωνηράδα και οι ισχυρές προσωπικότητες

Οι υγιείς οικογενειακές σχέσεις

- Η υγεία και η ποιότητα των σχέσεών μας στην οικογένεια είναι μεταβλητή κατάσταση.
- Οι σχέσεις μας είναι υγιείς όταν έχουν ισορροπημένη "δοσολογία" **αγάπης** και **ελευθερίας**.

Ο θεσμός δεν έχει μόνο υποστηρικτές. Μια χαρακτηριστική τέτοια πρόταση διατυπώνεται ως εξής: οι πυρηνικές οικογένειες δεν είναι απαραίτητο ότι θα δημιουργήσουν ευτυχισμένα και υγιή παιδιά. Μάλλον οι σταθερές σχέσεις με σταθερούς ενήλικες – πρότυπα αποτελούν την καλύτερη εγγύηση ότι τα παιδιά θα εξελιχθούν σε ευτυχισμένους ενήλικες (Ornstein, Carstensen).

Στην ελληνική οικογένεια διαπιστώνεται ότι εξακολουθεί να υπάρχει ισχυρή επίδρασή της στο παιδί. Χαρακτηριστικό είναι η παιδοκεντρικότητα, η εσωστρέφεια και η οικογενειοκεντρικότητα στον τρόπο που μεγαλώνουν τα παιδιά καθώς σπάνια παίζουν με συνομήλικα έξω από σπίτι. Η απομονωμένη σύγχρονη πυρηνική οικογένεια καλείται να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες χωρίς να είναι προετοιμασμένη κατάλληλα και χωρίς ουσιαστική υποστήριξη. Η διαφύλαξη της 'ιδιωτικής ζωής' προβλήθηκε σαν ύψιστο 'αγαθό' και δικαίωμα. Πολλές φορές όμως στρέφεται κατά της κοινωνικής συνοχής αλλά και έμμεσα κατά των μελών της αφού αντιμετωπίζουν σε στενό και οικογενειακό πλαίσιο όλα τα προβλήματα. Οι γονεϊκοί ρόλοι διαχέονται και συγκρούονται και η ανταπόκριση των γονέων στις επαγγελματικές, κοινωνικές και οικογενειακές απαιτήσεις καταντά σχεδόν αδύνατη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κατάκη, Χ. (1984). *Οι τρεις Ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένεια*. Αθήνα: Κέδρος.

Σακκάς, Β. (2002). *Μαθησιακές Δυσκολίες και Οικογένεια*. Αθήνα: Ατραπός

Skynner, R. (2003). *Θεραπεία Οικογένεια. Η ομαδικαναλυτική προσέγγιση ως ανοιχτό σύστημα*, (Μετάφραση, Τσέγκου Αλ.). Αθήνα: Σαββάλας.

Skynner, R. (1998). *Οικογενειακές Υποθέσεις*, (Μετάφραση Παπασταύρου Αν.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Skynner, R. and Cleese, J. (1989). *Οικογένεια, η σύγχρονη Οδύσσεια*, (Σεϊτανίδη Μ.). Αθήνα: Κέδρος.

Skynner, R. (1990). In *Exploration With Families, Group Analysis and Family Therapy*. London: Routledge.

Ρήγα Β κ.α. (2006). *Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις για την Οικογένεια Σήμερα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.